

HITZAURREA

Liburuxka honen bidez, Euskal Herriaren Historiaren alderik interesgarrien laburpen bat eskaintzen saiatu gara, ahal den modurik objektiboena.

Karlistadak, Bandoen gatazkak, euskaldunen kaperatasun unibertsalak, euskal nazionalismoaren jaiotza eta antzeko gertaerak, sarri askotan gaizki aztertuak izan dira, unean uneko baldintza sozialak, ekonomikoak eta politikoak kontutan hartu gabe. Guzti honi gehi diezaizkiokegu, gure sorrera eta Historia aztertzeko orduan, hain sarritan agertzen diren subjektibismoa eta politika-asmoa.

Lan honetan, gure Herriaren Historiaren gezurrezko ikuspegietara daramaten tipikoetatik urrun dauden bide berriak, beste irakurketa batzuk, ireki nahi dira.

Gertaeren azalpen exhaustiboari ihes egin diogu. Beste ikuspegi bat interesgarriagoa iruditu zaigu: nola eta zergatik gure Herriak molde propioak garatu zituen, nahiz eta indar handiko eta sarritan bere izaeratik urrun zegoen mundu baten barruan murgildurik egon, nola, denboraren zehar, bere burujabetasuna errekuperatzeko beharrezkoak diren bide berriak berrasmatzen dituen. Eta argi eta garbi uztea baita ere, klase interesak eta herri baten izateari dagozkionak ezin dira bereiztuta aztertu, historikoki batzen diren indarrak baitira.

Azkenik, azalpen bat egitera behartuta gaude: lan hau egiteko, oinarri bezala, 1.988.ko Abuztuaren argitaratu zen "Punto y Hora" aldizkariaren monografikoaren edukia erabili dugu. Agertarazi nahi dugu, baita ere, gure ezagutza, eskerrona, hala jabegoa duen enpresari nola monografikoaren egileei.

1.-FEUDALISMOA ETA KRISTAUTZEA.-

Gizarte feudalak hiru oinarri zituen: Erromatar garaian indarrean zegoen gainegituraren arrastoak, germaniar eta arabiarren ohiturak, eta ezaugarri tribalak zituzten egitura propioak.

Mendietan ("saltus vasconum"), non ia ia erromatar, germaniar eta arabiarren eragina ez zen nabaritu, Feudalismoa berandu agertu zen. Lautadan ("ager"), aldiz, erromakuntza intensiboagoa izan zen. Horregatik, Feudalismoa lehenago agertu zen.

Erregen politikak, hirigintza mailak, zonalde bakoitzeko izaeran bere eragina izango zuten.

Bestaldetik, euskaldunen ebanjelizazioa, berantiarra eta erresistentzia gogorrekoa izan zen. Kristianismoak, zentzu batean, deseuskalduntze prozesu bat eragin zuen. Erromatar

Inperioaren erorketak, bertako kulturaren zuzperketa bultzatu zuen. Baskoiek, kristianismoaren aurka jardun zuten, menperatzaileen erlijioa, kolonizazioa egiteko baliabide bat izateagatik. Logikaz, "saltus"-a, "ager"-a baino gogorragoa izan zen kultur arrotza onartzeko orduan. 1.452.ean, Bizkaiko Foruak "la entrada del obispo, ni sus vicarios, ni otros" errefusatu zuen, Nafar Foru Orokorrak, poligamia, ohaideak eta ezkon-apurketa instituzionalitatu zituen...

Elizbarrutiaren sorkuntzak eta erregetzaren zabalkuntzak, kristianismoaren hedadura indartsu bar ahalbideratu zuten. Erdi Aroko Eliza, Nafar Erresuman sendoago garatu zen, Bizkaian, Gipuzkoan eta mendiko bailaratan baino. Hemen, parrokiek norabidea xedatuko zutenak izan ziren, elizaldea, harreman sozialen inguru bezala sortuz.

2.-NAFARROA, ARRAGOA.-

Nafarroa erresuma independente bat izan zen, hots, Euskal Lurraldeek gure Historian zehar lortu zuten maila gorena. Nafarroak, Erdi Aroan, euskaldun guztiak batu zituen. Erresuma batek duen estratifikazioa ez zegoen antzinako euskal gizartean, baina, arabiar, bisigodo eta frankoen aurka independentzia zaintzeko, apurka apurka, aipaturiko estratifikazioa sendotzen joan zen.

Elkarren segidako izandako saiakera menperatzaileek, alde batetik, menditarren altxamenduak eragin zituzten, eta bestetik, buruzagitza militar bat sendotu, lehendabiziko erakunde politikoak agerpenarekin batera: Baskoniako Dukerria eta Iruneako Erresuma (zeinetik Nafarroako Erresuma sortuko zen).

Nafar Erresuma, bere antzinako eran, erresuma piriniar bat zen, Bearn, Jaka, Ribagorza eta Kataluniarekin harremanetan zegoela, hala menpekotza nola menderaketagatik. Pirinio mendietako izaera geostrategikoa izugarria zen. Honek, aliantza politikak zuen paper garrantzitsua azaltzen du. Hori dela eta, Antso Nagusiaren garaietan, Nafarroak, menpekotza harremanak direla medio, Aragoa, Gaztela, Sobrarbe, Ribagorza, Lapurdi, Zuberoa, Gaskonia, bere kontrolpean zituen...

905.ean, Aristen leinua Jimenoenaz ordezkatu zenean, Nafarroako Erresuman erregetza sendotu zen, leinuko erregimena ahultzen zen bitartean. Jimenoen Dinastia hiru mendeetan zehar erregetzaren jabe izan zen, 1.234.ean Frantziar Dinastia ailegatu arte. Behenafarroa kontutan hartzen ez bada, Nafarroak, gaur egun dituen mugak jadanik bazituela esan daiteke. Jimenoen Dinastiaz, hedapen territorial politika bat sendotu zen. Antso Nagusia, Mendebaldeko erregerik boteretsuena izatera ailegatu zen.

Antso Nagusia hil zenean, semeek, beren aitak zituen estatuak ,elkarren artean banatu zituzten (Nafarroa, Aragoa,

Sobrarbe-Ribagorza eta Gaztela), zegoen batasun politika desagertuz eta Nafarroa hedapen ahalbiderik gabe geratuz, hau, Gaztelak eta Aragoak orobiltzen baitizuzten.

1.234.ean, Antso Azkarra oinordekorik gabe hil zen. Hori dela eta, boterea, Frantziar Dinastietara igaro zen, kapareek erregearen botereari aurre egiten zioten garai baten hasiera sortuz. 1.328.ean, Evreux Dinastiak boterea lortzen du 1.425.era arte. Hala eta guztiz, erresumak frantziar eskueran jarraitu zuen eta alde edo moldez, Ehun Urteko Gerran partehartzera behartuta. Nafarroak ez du lortzen bere burua zentratu.

Karlos II.ak, ingelesekin kideitu zenean, Erresuma kanpoko gatazka batetan sartu zuen. Gaztelako erregetza eskuratzeko guerran, Trastamara etxekoen garaipenak, Nafarroako Erregeei, Gaztelarekin mota askotako aliantzak -ezkontzazkoak barne- garatzera behartu zien. Karlos III.ak erregetza lortu zuenean, berreraikuntza politika eraginkor bat -batez ere ekonomikoa- hasi zuen.

Karlos III.a hil ondoren, 1.450.ean, bere semea, Karlos, Bianako Printzearen eta bere suhia, Aragoako Juan II.aren arteko guda zibil hasi zen. Karlos-ak, beamondarren laguntza jaso zuen eta Juan II.ak, agramondarrena. 1.479.ean, Nafarroako Gorteen, Foix Dinastiakoak, Nafarroako Erregeak bezala onartu zituzten. Foixtarrek, Bearnoko jaunak, Frantziako Erregearen menpekoak ziren. Nafarroako Erregeak izateak, Foixtarrek, penintsulan, frantziar sarrerako garrantzitsua zen egoera estrategiko batetan kokatu zituen, Errege Katolikoek, Nafarroa bereganatu nahi zuten bitartean. Isabel hil ondoren, Fernando, Nafarroako erregetzaren erregina-nahi zen Foix-ko Germanarekin ezkondu zen, eta Gaztelako erregeordea lortu zuen. 1.512.ean, Frantziarekin gudan sartzen da, eta Frantziaren eta Nafarroaren arteko balizko aliantza bat aitzakitza hartuz, Nafarroa indarrez hartu zuen. Konkista, ia aurkakotasunik gabe egin zen. 1.513.ean, Nafarroako Gorteen, Fernando, errege bezala zin egin zuten, eta 1.515.ean, Burgos-ko Gorteen Nafar Erresumaren eransketa erabaki zuten, bere instituzioak - Gorteen, Erret Kontseilua, Konptu Ganbara- mantenduz, erregeorde figura indarrean jartzen den bitartean. Nafarroak, "según sus fueros, leyes, reglamentos, usos y costumbres, franquezas y libertades" funtzionatzen jarraitu zuen, 1.839.ean, lehengo Karlistada bukatu ondoren, bere "espainoltze" prozesua hasi arte. Nafarroak, Gaztelan eransketa itun baten bidez izan zela, biziki defendatuko du. Nafarroak, bere prozesua ez zuen gelditu, eta eransketa gertatu ondoren, ez zen "espainol" bilakatu.

3.- ARABA, BIZKAIA, GIPUZKOA. NOLA AGERTU ZIREN HISTORIAN.-

Erromatar Aroan, Euskal Lurraldeek ez zuten izen propioirik. Tribuek eta okupatzen zituzten eremuek, aldiz, bai. Bazeuden,

esate baterako, karistiar, barduliar, baskoitar, autrigoitar eremuak, baina Autrigoia ez zegoen. VII. mendean, Baskonia izango da, Bizkaia-tik Akitania-ra Euskal Komunitate baten errealitatea adieraziko duen terminoa. Urteak itxaron behar izan zen, Hegoaldeko Lurralde Historikoen izenak dokumentutan aurkitzeko. Eta mendeak, gaur ezagunak diren perfilak bereganatu arte (XV. mendearen amaieran, gutxi gora behera).

Bizkaia(“Biscay”) eta Araba (“Alabanque”) izenetako lehendabiziko aipamena, IX. mendearen amaieran, Alfontso III.aren kronikan aurkitzen da. X. mendean, Araba, dukerri edo jaurerri izaera politikaz agertzen da. XI. mendean, Don Garcia Armendariz, Gipuzkoako Jaunaren dokumentu batetan, “Ipuzkoa” izenaren lehendabiziko aipamena aurkitzen dugu. Garai honetan, Gipuzkoa, Nafarroako Erregearen menpe dago.

Bizkaiko Jaurerriak, maila juridiko handiagoa zuen, Gipuzkoak eta Arabak baino, zeren Bizkaiko Jauna, ugazaba aberats bat izateaz gain, Nafarroako edo Gazteluko Erregeen mandatari baitzen. XI. mendean, Gipuzkoa, Araba eta Bizkaia, Nafar Erresumaren menpe daude. XI.ean, egoera honek, aldaera gutxiez, jarraitu zuen.

XII. mendearen amaieran, Gaztelako Alfontso VII.-ak bere eremuei Gipuzkoa eta Araba gehitu zizkien, Bikaia, bere Jauna zen Diego Lopez de Haro-ren bidez sartu zen bitartean. Honek, Gaztelako Erregegandik Durangaldea jaso zuen “erregalia” bezala. Gebatarrek, Arabako eta Gipuzkoako dukeek, Gaztelako Erregea aukeratu zuten.

Gaztelak egindako Bizkaiko, Gipuzkoako eta Arabako eransketaren gaia oso eztabaidatua izan da Historian zehar. Eransketa itun ala konkista baten bidez egin zenentz zen gakoa. Itun baten bidez egin bazen, euskaldunek munduko eskubide guztia zeukaten, agindutakoa betetzen ez zuen erregetza batekin bere harremanak apurtzeko. Konkistaren bidez izan bazen, aldiz, Foruak, Erregeek mantendu edo kendu zezaketen pribilegio bat ziren. Gaur, noski, eztabaida beste hildo batetik doa.

4.- INGELES AGINTEA EUSKAL HERRIAN.-

Antso Nagusiak, XI. mendearen lehenengo erdialdian, Lapurdi, Nafarroa eta Zuberoako eremuari bere lehendabiziko itxuraketa politika eman zion. Eremu honek, Gaskuñako Dukerria zuen izenaz. Garai honetan, Lapurdi eta Zuberoako bizkonderriak eta Amikuzeko jaurerria sortu ziren.

Antso Nagusia hil zenean, Lapurdiko bizkonderria (Behenafarroako zati handi bat barnean zuela),Akitaniako eremuan sartu zen. 1.152.ean, Leonor, Akitaniako oinordekoa, Plantagenet-eko Enriquerekin ezkondu zenean, “lurralde-dote” guztia ingeles agintera igaro zen, zeren Enrique,1.153.ean, Inglaterrako Errege bihurtu zen. Hau, Frantziako Erregearen menpeko zen,baina boteretsuago, bere jabetzak direla eta.

Ingeles Erregetzak, Lapurdiri, bere usadioak eta libertateak ezagutu zizkion. Baiona, bere kokapen estrategikogatik, eremu dinamikoagoa izan zen.

XII. mendean, Nafar eta ingeles botereen arteko aurkaketak gertatu ziren, sarri askotan mugarritzeko zailak ziren lurraldeengatik. Lapurdi ingeles agintearen menpe geratu zen, Behenafarroan nafarroaren menpe, Zuberoa , txandaka ibili zen, luzez, mendekotzaren harreman politikoak direla eta.

XIV. eta XV. mendeetan, egoera aldatu zen. Inglaterrek eta Frantziak hexagonoaren hegemoniaz gatazkatu zuten. Bearneko Bizkonderria Frantziarekin aliatu zen eta Lapurdi eta Zuberoa bereganatu zituen. Hori dela eta, hauek, Frantziar erregetzara igaro ziren. Dakigunez, handik urte gutxira, Fernando Katolikoak Nafarroa bereganatu zuen. Horrela bukatu zen hiru mende baino gehiago iraun zuen ingeles agintea.

5.-HIRIETAKO SORKETA ETA BILAKAERA.-

Euskal Herrian, hirien sorketa, XI.mendearen amaieran hasi eta XIV.era arte jarraitu zuela esan daiteke. Garai honen amaieran, ezagutzen ditugun ia hirigune guztiak sortuak zeuden. Hiriko hazkuntza hau, hazkuntza ekonomikoak eta demografikoak bultzatuta izan zen. Hiria, baserriaren aurka zegoen errealitate sozial eta ekonomiko desberdin bat zen. Hau azpimarratzea, beharrezkoa da.

Euskal Ekonomiaren ahuleziak, XI. mendean Nafarroan, XII.ean, Araban, eta XIII.ean Gipuzkoan eta Bizkaian hasi zen hirigintza atzeratu zuen -Donostia, Balmaseda, Otxandio eta Bermeo izan ezik-. Iparraldean, Baiona salbu, erdiguneek ez zuten lortuko hiri-titulua XIV. eta XV. mendeetara arte.

Jakobear bidetik erromesaldiak, artisauza eta merkataritzaren iharduerak indartsu geratzen ziren tokietan, hirien hedapena bultzatu zuen. Horrela, Lizarra, Zangotza, Iruñea, Gares, Agurain, sortu ziren. XIV. mendean, kostako bidearen erabilpenaz ditugu berriak (Donostia-Zumaia-Itziar-Markina-Gernika-Bilbo). Santiagoko bideari esker, Euskal Herria, XI. mendetik Europan hedatzen ari zen moneta eta merkataritzako trafikoan sartu zen.

Baina hirigintza bultzatu zuten beste arrazoi batzu izan ziren. Adibidez, Nafarroak, Aragoako eta Gaztelako expantsionismoari aurre egin behar zion. Antso Jakitunaren erregealdian, Biasteri, Gasteiz, Bernedo eta Donostia sortu ziren, azken hau itsasora irteera bat edukitzeko, eta besteak, Errioxan nafar jarrerak laguntzeko. Gaztelako muga zaintzeko sortu ziren Kanpezu, Agurain, Bastida, Hondarribia, Getaria...

Argi dago militar izaerak nagusi izan behar zuela, eta euskal hiri gehienetan, Aro Berria oso garatuta egon arte iraun zuela. Honek, harresi eta hirigune irekien existentzia egiaztatzen du.

Militarra baino garrantzitsuagoa, ekonomi faktorea izan zen. Hirietan, azokak, feriak, sortzen dira. Santiagokoari, merkataritzaren bultzatzailea, XII.mendetik, Gaztelako artileak Europarantz egiten zuen bidea gehitu behar zaio. Bizkaia, Gipuzkoa, Araba eta Lapurdiko bortuak, trafiko honen geldiunerik garrantzitsuenak izan ziren. Eta beste arrazoi batzu zeuden ere bai, herri bati hiri izaera emateko: Azkoitiak, Elorriok, Zestoak, Markinak, erregeari babesa eskatu zioten, bandoez beren burua zaintzeko.

Hau, aitzakitzat erabili zen, bere eremuan sartzen zituen lurraldeak, Koroak jaurerriaren jabetzatik ken zitzan.

6.-GATAZKA BANDERIZAK.-

Oinaztarrek ganboarren aurka, agramondarrek beaumontarren aurka, harrapaketak, lapurretak, mendekoak, batailak, sarri askotan huskeria batek eraginda...gatazka banderizen emaitza izan ziren. Ez da erraza gertaera hauei koherente eta zientifikoa den azalpen bat aurkitzea.

Gatazka banderizak, geroago ikusiko dugunez, leinuen arteko norgehiagokoen zerrenda bat baino zer edo zer gehiago izan ziren. Egia esan, gatazka hauek, mundu feudalaren deskonposiziotik merkatu ekonomia sendotu arte doan egoeran garatu ziren.

Erdi Aroko euskal gizarteari buruzko datu askorik ez dugula aitortu behar da. Baina badakigu jakin, aldameneko lurraldeekin parekatuz, bere atzerapena, batez ere arlo ekonomikoan, nabari zela.

Itsasoko eremuko nekazaritzaren garapena oso ahula zen, hori dela eta, erromatarrentzat, eremua ez zen erakargarria. Horregatik, hain zuzen, erromakuntza erabat azalekoa izan zen. Ez zen existitzen "fundis" edo/ta "villa" izeneko nekazaritzako unitatea, ia ez zen esklabotzarik...hots, erromatar agintealdiak ez zuen suposatuta gure Herriaren antolakuntza sozio-politiko propioaren desegite traumatikorik. Hau, geroago Euskal Herriak izan zuen kristautze berantiarrean isladatu zen.

XV. mendean, oraindik, harreman sozialak, familia handienetan egiten ziren, baina ez antzinako artzainketa eran (karistiarrek, barduliarrak...).

Bandoak eta leinuak zer ziren argitzea, ezinbestekoa da. Caro Barojaren ustetan, "leinua, gizabanakoen zerrenda batez osatuta dago, zeinean lerro bat baino ez da kontutan hartzen: aita, aitaren aldeko aita, honen aita...". Bandoa, "enbor bereko leinuek" osatuta zegoen.

Garai hartan, Euskal Herrian ez ezik, baizik eta Europako zati handi batetan, aginte publikoaren porrotak, indarkeriaren ugalketak, eta garapen ekonomikoaren etekinak lortzeko borrokak, benetako leinu-kontzietzia baten agerpena bultzatu

zuten. Leinuaren buruan Handikiak, Ahaide Nagusiak zeudeten. Hauek, jatorrizko sortetxeko izena zeramaten eta beren antzinako betebegarrei -militarburu bezala-, garrantzi handiko ekonomi prebendak gehitu zitzaizkien.

Leinu baten kide izatera nahita igaro zitekeen, zerbitzuak eskainiz ("tregoatuak") edo Ahaide Nagusiekin zorrak izateagatik ("gomendatuak"). Ahaide Nagusiek, elitea osatzen zuten eta jarraian, aitonen semeak, nekazariak, koilazoak, peoiak...Nafarroan, egitura garatuagoa zegoen.

Oinaztarrek eta ganboarrek, nahiz eta beren jatorri Araba izan, beren aurkaketarik gogorrenak Gipuzkoan eta Bizkaian garatu zituzten. Agramondarrak eta beaumontarrak, Nafarroako Bortuoste Merinaldean sortuak ziren. Erresumantzako funtzeskoa zen auzi dinastiko batetan bando hauen partehartzeak, beren gatazkak beste zentzu batetan kokatu zituen.

Bapatean sortzen den galdera hau da: Zein da garai honetan garatu zen indarkeria izugarriaren funtsa?. Historialarientzat, bandoen gatazkek hiru motatako aurkaketak biltzen zituzten: Nekazaritzako aitonen semeak laborariekin (XV. mendean Sistema krisian zegoen eta honen ordainetan, aitonen semeek laborarien aurkako presioa areagotu zuten), aitonen semeak, hirietako biztanleen pentsamoldearekin. Azkenik, aitonen semeek elkarren artean zeukatena.

Bandoen indarkeria jasatzen zuten komunitatetan, mota desberdineko erantzunak sortu ziren. Batzutan, hiriko edo nekazaritzako komunitateek, bando baten presioa ekiditzeko, besteari eskaintzen zizkioten beren zerbitzuak. Hirien sorketa, XIV.mendean zehar, aitonen semeek sorturiko itobeharraren aurkako bilaturiko erregearen babesaren ondorioa da. Altxamenduak, ere, gertatu ziren. Nahiz eta basatiki erreprimituak izan (esate baterako, 1.448.ean ganboarrek sorturiko Arrasateko sutea), Ahaide Nagusien boterea ahuldu zuten.

Lapurkeriaren aurka borrokatzeko -bandoak, alde edo moldez, bultzatzaileak edo/ta babesleak ziren-, Anaiarteak sortu ziren, laborarien, hiri batzuetako eta kapare batzuen aliantzak.

Baina leinuen boterearentzat heriotz kolpe bat suposatu zuena, Gaztelako Erregeek Euskal Lurraldea "baketzeko" harturiko erabakia izan zen. XV. mendean, Enrike IV.ak, Gipuzkoako gotorlekuak lurreratzea agindu eta "tregoatu" figura desagertarazi zuen. Bizkaian, leinuen baterea ahultzen zuen bitartean, Euskal Lurraldean erregetzaren papera indartzen zuen ordenantza-zerrenda bat onartu zen. Erkidego askotan lortzen ziren kapare-kartek, berdintasun juridikoa suposatzen zuten lortzen zituzten biztanlegoentzat.

Bitartean, Moneta Ekonomia sortu eta zabaldu zen. Klase gidari berri batek, lokal boterearen zuzendaritza bere gain hartzen du: hiriko oligarkia. Ahaide Nagusiak, birmoldaketa prozesu bat hasi ziren eratzen, hirietako burgesiekin aliantzak bilatzen eta haiekin batera, Estatuko botere gunekin, herri xehea baztertzen zuten bitartean.

7.- EUSKAL BURDINGINTZA.-

Tradiziozko Euskal Industria hizegiteak, burdiolaz hitzegitea eskatzen du. Erromatarrek bazekiten Euskal Herrian zegoela -batez ere, Bizkaian- kantitate eta kalitate handiko burdingaia, baita kobre ere -Baigorri-. Lehendabiziko dokumentazioak, IX.mendekoak dira eta Araba bakarrik aipatzen dute. XII. mendean, burdinolak kostaldera hedatu ziren.Kantauriko itsasbazterraren garrantziak -nazioarteko harremanei zegokienez- eragin haundia izan zuen euskal burdingintzan, zeinak Gaztelako Koraorekin eta Europako lurralde batzuekin merkataritza harremanak baitzituen. XV. eta XVI. medeetan gaude.

Euskal Herriko kostaldeko isurialdeak, baldintza ezin hobeak zituen burdinolekoko kokapen eta hedapenerako: mea ugari, basoak, ur-energia lortzeko eta material garraiatzeko ahalbide oneko ibaiak, nazioarteko merkataritzari lotuta zegoen kai-sare bat...eta Burdinolen Foruek sorturiko babespen-legea.

Orokorrean, burdinolak, Azarotik Maiatzera arte jarduten zuen eta laborare, beren errenta txikiak osatzea errazten zien.

Burdinolak, untzigintzaren hedapena bultzatu zuen. Bestaldetik, exportaziek emaniko diru-sarrerek, kostaldeko eremuak zuen oinarritzko produktuen defizita leuntzea erraztu zuten.

Uler daitekeenez, olagintzaren krisiak, populazioaren sektore askotan, erosteko ahalmena gutxitzen zuen. Datu aipagarri bat: Antzinako Erregimenean, euskal herri-altxamenduei, "matxinadak" deitzen zitzairen. Ez da kasualitatea, hitz hau, Matxin(Martin)-etik dator, olagizonen patroia santuaren izena. Olagizonak, beren desadostasunak adierazten lehendabizikoak ziren normalki.

Europear burdinen lehiaketak, batez ere ingeles ekoizpenarenak -muga guztien gainera igarotzeko gai baitzen- sarritan krisiak sortzen zituen. Euskal burdingintza, XIX.mendean desagertu zela esan daiteke

Lehiaketak bakarrik ez. Barruko arazoiek ere, sektorearen desagerpenari lagundu zioten: finantzaketa-gaitasun eskasak, lukurreriak, etorkizuna aurrikusteko eta berrikuntza teknologikoa egiteko zailtasunak...

8.-MERKATARITZA, KONTRABANDO, BALENARRANTZALEAK.-

Burdingintza bezain garrantzitsua, euskal kaietako trafikoa izan zen, batez ere XVI., XVII. eta XVIII. mendeetan. Ekonomi eremu bakoitzak, nazioarteko merkataritzara heltzera errazten zioten produktuak ekoizten zituen. Arabak eta Nafarroak, mahatsondoa ekoizten zuten. Nafarroak, gainera, garia eta artilea. Kostaldeko eremuak, nekazaritzan behartsua, esportaziora zuzendu zuen burdingintza. Merkataritza honi esker, populazioaren horniketa bermatu zuten. Gainera, gure kaietako kokapen estrategikoari esker, garai hartako potentzien (Gaztela, Frantzia, Ingalaterra...) arteko elkartruketako ikusleak izan ziren. Bilbao, Gaztelan ekoizturiko artile merkataritzaren garapenerako gune estrategikoa izan zen. Gure kaiak, koloniar produktuen (tabako, kakao, azukre) merkaturaketarako funtzesko guneak izan ziren. Guzti honen ondorioz, Caracasko Erret Konpainiaren sorketa izan zen (Donostian, 1.728.ean).

Nazioarteko merkataritzak, bariedade handiko produktuen sarrera erraztu zituen. Horrexegatik, merkatal kapitalaren hedakuntza indartsua izan zen. Merkataria, trafikotik haratago joan ziren, harreman sozio-ekonomikoetan eragin handia izan zuten, Euskal Herriko integrazioa, Espainiar eta Frantziar erregetzen markoan defendatu zuten...eta, beren etikarik gabeko praktika espekulatiboak direla eta, gatazka sozial gogorak sortu zituzten.

Bale arrantzan, euskaldunak, benetako adituak izan ziren, balearen produktuen banaketaren ia monopolistak izatera ailegatu arte. Balea urritzen hasi zenean, gure arbasoak, gero ta urrunago joatera behartuak izan ziren, lehenengoz, Galizarantz, gero Iparalderantz (Irlanda, Islandia, Ternua, Groenlandira ailegatu arte). Bale arrantzaren urrezko mendea, XVI.a izan zen, Ternuari esker. XVI. eta XVII. mendeetan, Erregeek, sarritan, balearrantzaleei "korsu patente" ematen zien. "Bizibide" hau, garai batetan ere, ia ia euskaldunen monopolioa izan zen.

Erdi Aroan, Hegoalde bere aduanak Gaztelako mugan zituen, beraz, Erret Haziendari ezer ordaindu gabe, arazorik gabe esporta eta inporta zezakeen. Halako zerbait gertatzen zen Baionan eta Lapurdiko kostaldean. Errege Katolikoen garaietan, erret-esku sartzeak hasi ziren. Debekatuta zegoen, esate baterako, "etsai potentziekin" merkataritzan jardutea. Espainiar edo frantses barruko merkaturak sendotu ahala, euskal libertateen aurkako erasoak aragotzen ziren. Tabako bezalako produktuen posibilitate fiskalak izugarriak ziren. Horregatik, kontrol erdirakoia eta kontraforuak gero ta sarriagoak ziren. Madrilen, trafiko bikoitza egiten zela esaten zen, alde batetik, Gaztelan, produktuak iruzurkeriaz sartzen zirela, bestetik, Lapurdira eta Europara Gaztelako dirua, legez kontra ateratzen zela. Dauden informetan, merkataria handiak bakanka agertzen dira kondenatuak, kontrabandista txikien aurka ekin eta ekin ibili zen jazarpen erdirakoia, batez ere.

9.-EUSKALDUNEN KAPERATASUN UNIBERTSALA.-

Kontzeptu hau eta berari dariona, foru-auziarekin batera, berotasun gehiago eta zehaztasun zientifiko gutxiago defendaturiko edo erasoturiko arazoetariko bat izan da. Ez da harritzekoa, zeren hauexek baitira, bere etorkizuna kanpoko eskusartzerik gabe erabakitzeke Euskal Herriak duen eskubidea justifikatzeko -edo, ideologiaren arauera, ukatzeko- oinarria. Analisia, erabateko objektibotasunaz egiteko txosten nahikoa dago. Hau lortzen saiatuko gara.

Ikusi dugunez, Ahaide Nagusiek, haiek "odol garbaiagokoak" zirela defendatzen zuten, beraz, aginte haundiago eduki behar zutela. Ikuspen honen aurka zegoen "balore berdinekoa", euskal leinuzko antolakuntza sozialari zegokiona. Ahaide Nagusien porrotak, kaperatasun unibertsal kontzeptua indartu zuen, batez ere inbasio gutxiago izan zuten lurraldeetan, hots, gudak eragiten duen estratifikazio soziala sendotu gabe dagoen tokietan. Gipuzkoa eta Bizkaian, "balore berdineko" kontzeptua hedatu zen, batipat.

Kontzeptu honek suposatzen zuen homogeneizazioa, garai hartan, urrats aurrerakoi bat izan zen, Rousseau, Humboldt...bezalako pertsonentzat, eredu bat. Kaperatasun edukitzeak zera esan nahi zuen: bizitza publikoan partehartzeko gaitasuna, tortura ez pairatzeko babesa, soldadutza ez egiteko eskubidea, eta, batez ere, zergarik eza. Datu esanguratsu bat, Gaztelan, kapareen proportzioa 1/113 zen bitartean, Bizkaian eta Gipuzkoa 1/2. Kaperatasun unibertsalak auzotasun neurri oso itxiak eskatzen zituen: mairu, judotar, ijito, eskale, beltz eta mulatoen kanporatzea, odol espuria izateagatik, maiorazkoaren egonkortasuna...Kaperatasun unibertsala ez zen arrazakeria kontu bat, baizik eta baliabide urriko ekonomia bat erregulatzeko mekanismo bat. Maiorazkoa, adibidez, herriko seme propioekin oso krudela, ankerra zen, arrazoi berdinegatik.

Eztabaida gogor baten ondoren, Madrilek, euskaldunei kaparetasuna ezagutu zizkien, 1.610.ean. Kaperatasun mota honek, erresumina sortu zuen gaztelarren, zeren haien zat esku lana arbuigarri baitzen. Ezin zieten ulertu euskal kapareei, inolako lotsarik gabe edozein motatako lanbidea garatzeko gai zirelako.

Ez da beharrezkoa esatea, berdintasun juridiko hau enunziatu orokor bat zela, bere jardunbide, talde sozialen artean zegoen indar erlazioen arabera zela. Interpretazio deberdinak zeudela erraz ulertzen da: esate baterako, klase xeheek, kaperatasunak ondasunen banaketa esan nahi zuela defendatzen zuten, Handikiek, noski, inondik inora onartzen ez zutena.

XVI. eta XVII. mendeetan, Kaperatasun unibertsalean eragin negatibo izan zuten garrantzi handiko aldaketa sozioekonomikoak sortu ziren. Ondasunaren bilketa haundia,

Karlistadetan funtzesko paper bat izango zuen oligarkia baten sorketa eta Foru-abolizioa. Oligarkiak, bere botere politikoa haunditzeko, kargu batetan jardun ahal izateko, erromanzea hitzegitea eta idaztea, eta jabea izatea beharrezkoa zela eskatzen zuten ordenantzak bultzatu zituen. Helburua zen, noski, boteretik klase xeheak aldentzea. Udaletxeak eta Juntak (Batzar Nagusiak), oligarkiaren alde jarduten hasi ziren...

10.-BETIKO EZTABAIDA.-

Erregetza Absolutuak, Euskal Herrian bere boterea hedatzen zuen bitartean, bi pentsakera sendotzen ziren, batez ere Felipe II.aren garaiatik aurrera. Alde batetik, boterearen tesia -"ofiziala"-, zeinak Euskal Herria indarrez "hartuta" izan zela eta, ondorioz, Foruak, garailearen eskuzabaltusunak emaniko pribilegioak zirela defendatzen zuen. Menperatuek "paktu" nozioa sortu zuten, hots, euskaldunek, koroa ezagutu zuten itun baten bidez. Godoy-ren garaia, batez ere, zentralismoaren eraso oso gogorra izan zen, hala arlo fiskalean nola jarraian eginiko kontraforuen zerrenda, zein arlo ideologikoan. Helburua zen Euskal Herriaren eta Gaztelaren arteko desberdintasunak markatzen zituen edozein seinalea deuseztatzea. Ikus dezagun euskararekiko jarrera: "los sonidos simples del vascuence son los mismos que en castellano y otras lenguas"... "es un guirigay latino-galo-francoscita...una algarabia, un lenguaje grosero y bárbaro...".

Zentralismoaren erasoak alderntzizko eraginak sortu zituen: iraganekiko euskal burubaiezpen edo autoafirmazioa, hizkuntzaren defentsa sutsua...eta gure Historiaren mitologizazioa (hortik sortu ziren, foruzaletasuna, karlismoa, aranismoa...). Larramendirentzat, adibidez, paktu bat izan bazen, hau bi estatu burujaben artekoa baino ez zitekeen izan. Gaztela ituna apurtzen saitzen bazen "apur dezagun, zeren ez zaizkigu faltako frantsesen edo ingelesen eskaintzak".

Guzti honen ondorioz, Kaperatasun Unibertsala, Foruak, Hizkuntza eta Erlijioa erabat batuta egon ziren garai hartan. Antzinako euskal iragana, itzuli behar zen egoera hobezin, demokratiko bat erlazionatzen zen. Denbora igaro ahala, paninperialismoaren erasoak indartzen joan diren neurrian, iragan idealizatu honek, indar gero ta haundiago hartu du, eta indar honetan, aurre egiteko, gure etorkizunaren jabe izateko daukagun eskubidea exijitzeko oinarritzen gara.

11.- ERREBOLTA SOZIALAK.-

Gure Historia ez da bakearen islada bat, ezta urrik eman ere. Klase arteko istiluak ia ia etengabe sortzen ziren. Egoera hauek adierazateko daukagu "matxinada" hitza. Bere jatorri etimologikoaz hitz egin dugu orri hauetan.

Matxinadak, batez ere, kostaldean sortu ziren. Garapen ekonomikoak nekazaritzaren menpe ez zeuden populazioek sortu zuten eta biztanleria hauek, normalki, itsasotik hurbil finkatu ziren.

Eskabide ekonomikoak, sarritan, kontraforuen salaketekin batera ematen ziren. Europa osoan gertatzen den bezala, eskabideak, biziraupenekoak ziren, iragan hobezin baten eskatzen zutenak eta zegoen Sistema ez zuten salatazen. Istilu hauetan, emakumearen papera bizia, oso, izan zen, erraz froga daitekeenez.

1.631. ean, "matxinada" ospetsuenetariko bat gertatu zen, "Gatza mutina"- "Motin de la Sal"- zeritzona. Gaztelako Erregetzak, "Gatza Estankoa" zeritzona erabaki zuen, zeinak gatza eta bizi-kostua larriki garestitzen zituen, arraina eta okelaren konserbaziorako ezinbestekoa zelako. Beste datu garrantzitsu bat gehitu behar da: Bizkaiko Batzar orrokorrak jadanik nekazaritzako oligarkiaren menpe zeuden, (bileretara joan ahal izateko, beharrezkoa zen gazteleraz idazten eta hitzegiten jakitea, ondasunak izatea...). Hau guzti hau dela eta, matxinatuek, batzarkideei eta bilbotar jauntxo batzuei, traidoreak deitzen zizkieten.

Matxinatuek, hiria inguratu zuen, gaztelarrek hartu zuten parte, zenbait burukide urkatuak izan ziren. Azkenik, estankua indargabetu zen eta presoak amnistiatuak.

Iparraldeak, ere, ia etengabeko egoera matxinatuta ezagutu zuen, XVII. eta XVIII. Mendeetan. Richelieu-k hasi zuen hiperdirakoi prozesuak guzti honek bat egitea, ez da kasualitatea. Euskal legeen eta usadioen aurka erasoak etengabekoak izan ziren (zergak, derrigorrezko soldadutza...), herritarrek errefusatzaren duten birfeudalizazio prozesua egiten zen eta jarduera batzuk -arrantza, batez ere- krisian zeuden bitartean.

1.718. ean, aduanak kostaldera lekualdatu zituzten, hau dela eta, beste "matxinada" historiko bat sortu zen. Erabaki hau, Gaztelako Zentralismoari eta berari lotuak zeuden jauntxoei interesatzen zitzaien eta merkataritza talde batzuen interesen aurka, eta, batez ere, klase herrikoien aurka zegoen. Azken hauentzat, aduanetako lekualdatzeak, premia biziko gaien garestitzea suposatzen zuen. Matxinoek, Bilboko Merkatal Oligarkia eta jauntxo foralak gogorki salatu zituzten.

Zentralismoak ankerki, odol gogoz, erreprimitu zuen. 1.723.ean, aduanak, bere antzinako lekuetara eraman zituzten.

1.766.ean, Gipuzkoan, beste "matxinada" bat sortu zen, eskaste egoera baten, prezioen eta gari-zirkulazioaren askatasuna indarrean ipintzen zuen erret dekretu batek eraginda. Prezioen

igoera arranditsua izan zen. Matxinoek, pilatzaileak eta espekulatzaileak erasotu zituzten.

Baina, kasu honetan, errepresioa ez zen Gaztelatik etorri, baizik Donostiako burgesiak bultzaturikoa izan zen. Honek, "matxinada" itotzeko, hiriko ingurune esanguratsuetan, garia merke-merke banatu zuen.

1.804, "Zamakolada" ospetsua sortu zen. Nekazaritzako Oligarkiak, burges bilbotarrek inposatzen zuten nagusikeriatik atera nahi zuen. Horretarako, Zamakolak, Abando auzoan, kai berri bat eraikitzea proposatu zuen. Hasieran, klase herrikoiak ados zeuden Zamakolaren egitasmoarekin. Dirudienez, eukaldunentzako beharrezko soldadutzararen truke lortu zuen Zamakolak Zentralismoaren onarpena bere egitasmoarentzat. Berria zabaldu zenean, elizateko herritarrek armak hartu zituzten. Burges bilbotarrak eta jauntxoak batu ziren, "ordena" berripintzeko. Erret Armadak, beste behin, bere "Bakea" inposatu behar izan zuen.

Godoy-k, gertaera hauek aitzakitza hartuta, urte batzuetan, euskal libertateak indargabetu zituen, eta -grabeena-, foru-abolizioari, bidea ireki zion.

12.- FRANTSES IRAULTZAREN ERAGINA.-

"Estatu Orokorrak" izeneko gertakari deialdiak -erregetzaren finantza-arazoek eraginda- gizarteko eta instituzioetako ustekabeko aldaketa erradikal bat sortu zuen. Iparraldeko euskaldunek, hori dela eta, gogoan dituzte abolizioa eta odolezko pertsekuzioak.

Iparraldean, Euskal Herri osoan bezala, zuzeneko demokrazia indarrean zegoen. Lapurdiko Biltzarrean ez zeuden ez klerorik, ez kaparerik. Zuberoan, "Silbiet"-en papera esanguratsuago zen kapareena eta kleroarena baino. Behenafarroak, antzeko ezaugarriak zituen.

Erdi Aroan, erregeek, instituzio hauek errespetatu zituzten. Baina 1.450.etik aurrera -frantses konkistaren data-, Zentralismoaren erasoak areagotu ziren, gogorki. Zinak eta konpromizua izan arren, Borbonen "indarra"-k bere "legea" ezarri zuen.

Erresumaren barruti bakoitzak, kapare bat, elizgizon bi eta hiru herritar aukeratzen zituen. Hiru euskal lurraldeak, doi-doi ezagutuak izan ziren beren diputatuak aukeratzeko.

1.789.Eko, Martxoan eta Apirilean, Lapurdik eta Zuberoak, bere ordezkariak aukeratu zituzten. Lapurtarrek eta Zuberotarrek, Erdi Aroan beren instituzioak zeuden bezala exigitzen, bat egin zuten. Nafarrek, uko egon zioten diputatuak Estatu Orokorrei bidaltzeari, zeren Nafarroa, "beste erresuma bat" baitzen. "Diputazio" bat bidali zioten Erregeari, beren eskubideen

berriztapena eskatu zuten eta Erregeak Foruari zin egin ziezaiola. Ez zitzaion kasurik egin, baina bai, "bigarren Orreaga" batez mehatxatuak izan ziren. Estatu

Orrokorrak, Batzar Konstituziogile batetan bihurtu ziren, zeinean, 1.789.eko, Abuztuaren 4ko gauean, delirio kolektiboko egoera batetan, "Luraldeetako eskubide propio guztiak abolituak eta frantses guztien eskubide arruntean nahasiak" izan zitezela erabaki zuten. Horrela, hain zuzen, Euskal Gizarteak, mendeetan zehar sorturiko instituzioak, ezabatuak izan ziren.

Garat Anaiek, hasieran giroak kutsaturik egon zirela, protestatu zuten. Ohiuen bidez isilduak izan ziren eta prentsa zentralistan, "demokrazia" onartzen ez zuen herri baten aurka hasi zen hitz egiten...

Herrilurren utziera eta galera, jabe txikien hondamena, kostadeko txirotzea eta Gipuzkoak, Lapurdik eta Bizkaiak osatzen zuten batasun ekonomikoaren suntsiketa, soldaduen erreklutamendua, krisi ekonomikoa, pertsekuzioak...eta, ondorioz, Hegoalderantz eta Ameriketarantzako migrazioa...

Jakina denez, Iraultzak, terrorerantz jo zuen. Gure Herriak, hizkuntzak, bizimoduek eta ekonomiak batuta, eta inposaturiko "Demokrazia"-ren aurkakoa, derrigorrez, terrorearen biktima izan behar zuen. Euskaldunak, "siniskeriaz, kontrabandoz, traizioa eta desertzioz" akusatuak izan ziren.

Delirio errepresiboz, Sara, Itxassou eta Azkaingo biztanleak, Landeetara, Goi Pirinioetara deportatuak izan ziren. 1.600 deportatu hil ziren eta galera ekonomikoak izugariak izan ziren. Kaltetuak: nekazariak, artzainak, artisauak, apaizak, morroiak...

"Demokratek", bai Hegoaldeko zein Iparraldeko euskaldunei, euskararen erabilera aurpegiratzen zieten. Terrorearen praktikari batek esan zuen "fanatismoak euskara hitz egiten du". "Patois" (frantses ez ziren dialekto eta hizkuntzak) guztiak desagertaratzea erabaki zen...baina "iraultzaileek" euskara sarritan erabiltzea beste erremediorik ez zuten izan. Protestanteek ere, eraginkotasun arrazoiengatik, euskara erabili zuten. Horregatik sortu zen, harribitxi historikoa den Leizarragaren "Testamentu berria".

13.- KARLISTADAK.-

Karlistadak, beren jatorria eta motiboengatik, gure Historiaren faltsukeriak beteta dagoen gertaera historiko bat da. Ez da erraza erabateko objektibitate bat lortzea, datuen eskasiagatik edo daudenak subjektibitatez beteta daudelako.

Batzuentzat, Karlistaden funtsezko helburua, Foruen alde borrokatzea izan zen. Hortik, altzamenduaren izaera masibo eta klaseartekoa, Espainiako Armadaren isolamendua, "Bake eta Foruak" konsignaren pisu espezifikoa. Horrela itxuratu zen armetan ipinita herri baten irudia, bere legeen eta instituzioen defentsan, botere zapaltzaile baten aurka.

Baina bestelako irakurketa bat badago: beste batzuentzat, Foruen auzia, bigarren mailakoa izan zen, esate baterako, foral milizien armetara, karlisten sarrera errazteko. Lehendabiziko dei karlisteetan, Erljio, Espainiar Trono eta Aberriaren izenean bultzatzen zen guda egitera. Karlismoak, absolutismo eta Antzinako Erregimenara itzulia defendatzen zituen.

Hain desberdinak diren hasierako puntuez, zaila gertatzen da, guda hauetan, Foruen papera zehatzea. Beharrezkoa da ahalegin haundi bat egitea eta egoera hartako errealitate soziopolitikoan zentratzea, Euskal Foruen balio anitza eta mugimendu karlistaren konplexutasun soziala aztertzea.

Karlistadetan, bi inpulsuren izankidetasuna ezin da ukatu: alde batetik, biziraupen materialaren aldeko klase herrikoien borroka, bestetik, nortasun propien aldeko lehia. Horregatik, nortasun propio horiek (Hizkuntza, usadioak, legeak, jatorrizko instituzioak...) hainbat ta biziagoak, matxinada karlistarekiko herritar atxekimendua , gero ta haundiagoa izan zen. Arrazoi honengatik, karlismoa, Euskal Herrian indarki errotu zen, gutxiago Katalunian eta indar eskasaz, Gaztelan, Murtzian, Andalusian eta Estremaduran.

Jarraitu baino lehen, azter dezagun euskal gizarte aurrekapitalistaren gainegitura juridiko-politikoa izan ziren Euskal Foruen funtzioa:

-Harreman amankomun sozialak arautzen zituzten (klase hierarkia eta klaseen arteko harreman paternalistak sendotzen zituzten).

-Antolamendu ekonomikoa xedatzen zuten (herrilurrak, nekazaritza, ohizko industria, fiskal onurabideak, aduanak...).

-Gizakien eta taldeen herri agintera sarrera arautzen zuten.

-Euskal Elkartearen kanpoko harremanak zehazten zituzten.

Burgesia liberalaren Foruei buruzko jarrera aztertzea, ezinbestekoa da. Foruak, beren interes ekonomikoen hedapenerako, galga bat ziren eta indar produktiboen askatasunerako, ostopo. Arlo politikoan, haienezak, Foruak, Espainiar Batasun Konstituzionalaren aurkako eraso bat ziren, pribilegio onartezin bat, Lege aurrean herritarrek izan behar zuten berdintasunaren aurkakoak.

Baina, Lehenengo Karlistada aurrera joan ahala, euskal liberalen jarrera ezberdintzen hasi zen. "Aurrerakoi" izenekoek, Foruen aurka jarduten jarraitzen zuten. "Moderatuek", -euren artean zeuden nekazaritzako jabe haundiak-, aldiz, Foruen zati bat -beren ondasunak babesten zituenak- gorde behar zela zioten, joera erradikalagoak eta iraultzaileagoak geldiarazteko erabili zitezkeela.

Euskal Nekazaritzako Oligarkia Foruak idealizatu zituen, berdintasuna, justizia, ordena eta kontsentzu sozialaz haiei emanaz. Baina Sistema Foralak, aginte lokalaren monopolioa bermatzen

ziela, Ospetsuekiko nekazarien menpekotasuna legeztatzen zuela eta gizartearen balio paternalistak mantentzen zituela, isiltzen zuten. Oligarkia honentzat, Foruen defentsa, beren botere arlo propioen defentsa zen.

Klase herrikoiek, agian, Fueros kontzeptuan ez zituzten balore gorenak aurkitzen, zeren boterearen jarduerarekin identifikatuak zeuden, oso. Baina Sistema Foralak, politika hutsarena baino funtzio askoz biziago bat zuen, zeren harreman sozialak xedatzen zituen eta, batez ere, biziraupen oinarri materialak bermatzen zituen: herrilurrak babesten zituen, ohiko industria zaintzen zituen, Ebro ibaian zegoen aduana sistemak bizibide merkeak bermatzen zituen, soldadutza sahiesten zuen eta zergen presio baxu bat mantentzen zuen. Hau guzti honengatik, sarritan, ez zen posible Foruen defentsa eta klase herrikoien bizibaldintzen defentsa bereiztea.

Beharrezkoa da, baita ere, mugimendu karlista bera aztertzea. Egokitasunik handiena karlista dei zitekeen sektorea, Don Karlos, Espainar Koroaren erregegaia, inguratzen zuten kapereek eta militarrek osatzen zutena zen. Beren helburu estrategikoak, tronoaren konkista eta erregimen absolutistaren berrezarpena ziren. Hauek, ideologi, militar eta diplomatiko aparatuak kontrolatzen zituzten. Horrela inposatu zituzten beren helburu militarrek, buruzagi herritarrek -zeinek euskal errealitate herritarrari arreta haundiagoa ematen zioten- zituztenen gainetik.

Haiekin bat egin zuten nekazaritzako ospetsuek, klero apalak, eta klase herritarrek, hala baserrietan nola hirietan. Gobernuaren helburua, bakarrik, burgesia liberalak eta jabe handiek defendatu zuten.

Lehenengoz sortzen den galdera zera da: populazioaren arazo errealetatik erabat kanpo zeuden eskubide dinastiko batzuen defentsarako matxinada armatuara eginiko deiak, nola aurki zezakeen hainbetse atxekimendu euskal gizartean. Erantzuna, bakarrik aurki daiteke euskal gizarte aurrekapitalistaren krisian (ohiko industriaren gainbehera, merkatuen galera, populazioa mantentzeko nekazal ereduaren ezintasuna, atzerapen teknikoa, garai berrietara egokitzeko ezgaitasuna...). Bestaldetik, guda borbondarrek eta Napoleonen aurkako Independentziaren deiak, bultzatu zituzten suntsiketak eta zorpeketak, klase herritarren hondamena eragin zuten. Gainera, herrilurren desamortizazio masiboa gertatu zen.

Irudi hau osatzen da, 1.820. ean, prezioen etengabeko gorakada batek, gabezia areagotu eta nekazal soberakinaren klase hartzaileen -nekazaritzako ospetsuak eta klero apala- hondamena eragin zuenean.

Krisi honen dimentsioak, artzaintza, kontrabando eta lapurkeriaren bidez, mendietan bizirauteen ziren bazterreko taldeen sormena bultzatu zuen. Matxinadetan, gehiengotar klaseak, deskreditatu ziren, erabat, eta instituzioak kontrolatzeko Nekazaritzako eta Hiriko oligarkien arteko aurkaketak, errealitate ekonomiko eta politiko berrietara egokitzea eragotzi zuen eta eraso liberalaren aurkako Sistema Foralaren defentsa ostopatu zuen.

Krisia, bere goren puntura heldu zenean, liberalismoa zegoen miseriaren azken arrazoitzat identifikatu zen. Bere batasun konstituzionalaren defentsa gogorrak, nekazaritzako ospetsuen boterea, arriskuan ipintzen zuen. Horregatik, hauen aurkaketa areagotu zen. Bestaldetik, elizako ondasunen desamortizazioa, "dexema"-ren abolizioa eta boterearen izaera laikoa defendatzen zituen. Hori dela eta, elizjendearen oposaketa izan zuen. Halaber, Foru-abolizioa defendatzen zuen. Jakina denez, abolizioak klase herrikoien txirotzea eragiten zuen. Azkenik, nabarmengarri zen, bere euskal nortasunaren zeinu askorekiko mesprezua (euskara, instituzioak, tradizioak...).

Iraultza liberalak, antzinako oligarkien boterea erasotzen zuen eta klase herrikoientzako nolabaiteko jarduera positiboa sortu ahal izan zuen, baina ez zuen egin. Nekazariak, artisauek eta talde marginaletan, beren iraultza ez zela, erraz ulertu zuten. Liberalen erabakiak, aberatsuen onerako eta txiroen kalterako izan ziren. Proletarizazio gordin baten truke, harreman patriarkalak eta sozialak deuseztu ziren, zeinek bizirapunaren oinarri batzuk ziurtatzen zituzten. Logikaz, liberalen aurkako sentimendu bat sortu zen klase herrikoien baitan. Ospetsuekiko eta kleroarekiko klase herrikoien menpekotasunak sentimendu hau areagotu zuen, nekazari-jendearen eta klase herrikoien alternatiba propien sorketa eragotzi zuen bitartean. Guzti honek izan zen kontraesna azaltzen digu, hots, karlismoa, klaserik txiroenen partehartze masiboak sustatua izan arren, ideologia karlistarengandik, kasu bakan batzuetan baino ez ziren sortu, klase herrikoien beharrak asetzen zituzten erabakiak.

Behar-beharrezkoa da Gudak-Foruak erlazioa aztertzea, batez ere, oso gutxitan argitasunez eta objektibitatez ikusita izan den, egoera hartan izan zen kontraesan hau.

Zuzendaritza Karlistak egin zituen deiek, ia ia ez zuten egiten Foruen aipamenik. Don Karlosen laguntaldeak, guda dinastika, atzerakoia, eta espainolista batera deitzen zuen. Euskal Herrian baino ez zuen lortu atxekimendu masibo bat. Eta hori gertatu zen, karlisten deiak, gizarte kapitalistaren krisiak eragindako arlo sozial zehatz batetan erori zirelako. Klase herrikoiek, Sistema Foralari oso lotuak zeuden biziraupen oinarrien alde matxinatu ziren. Herriar ospetsuek eta kleroren zati handi batek, bere nagusitasuna euskal gizartean gorde nahi zuten, eta Sistema Foralak helburu hau, baimentzen zien. Ospetsuak eta kleroa, liberalen aurka jendetza batzen zuen katemaila ziren. Horrexegatik, guda aurrera joan

ahala, foralismoa eta integrismo erlijiosoa, sendotzen ziren. Bigarren Karlistadan, Foruen auziak, garrantzi handia hartu zuen. Euskal Herria sortu zen Estatu Karlistan, Foru Aldundiek, Antzinako Erregimenean zegoen autonomia baino haundiago bat izan zuten. Horrela, gizarte prekapitalistaren klase gidariek, herritar borroka, bere eremura erakarri zuten. Hau guzti honengatik, XIX.mendean herritar mamirik handiena izan zuen mugimendua, kausa atzerakoi baten serbitzuan ipini zen.

Lurjabe eta desamortizazioen onuradun asko, bando liberaletik karlistara igaro ziren, Isabel II. hil eta gero. Karlismoan, demokratizazioaren aurrerapenaren eta langile kontzientziaren sorketaren aurkako sostengu bat bilatzen zuten. Ia guztiek, Bigarren Karlistadaren porrota baino lehen, karlismoa utzi zuten. Behin-betiko porrota gertatu arte borrokan jarraitu zutenen artean, Ekonomia Kapitalistari lotuak zeuden klaseak, eta hirietako populazio txiro eta marginala zeuden

1.876.ean, ez zen, ez negoziatorik, ez akordiorik, erabateko garaipen militar bat zen eta, Karlismoz amaierako deuseztapen batez bukatu zuen. Burges Liberalismoak, bere helburu ekonomikoak lortu zituen, Ekonomi Itunez geroko hobariz barne eta Espainiar Estatua, izaera bateratzaileaz eta erdirakoiaz egitura politika bezala finkatu zen. Euskaldunen gehiengoak, karlismoari emaniko sostengu sozialagatik, erregimen liberalak, Sistema Instituzionalaren suntsiketa erabaki zuen, 1.876.ko, Uztailaren 21ean, promulgatu zen foru-abolizio legearen bidez.

14. HEGOALDEKO BANAKETA INSTITUZIONALA.-

Lehenengo Karlistada, "Bergarako besarkada" ospetsuez bukatzerakoan, 1.839.ko Urriko Legea sinatu zen. Lege honek lehenengo artikulua zera zioen: "Se confirman los Fueros de las Provincias Vascongadas y de Navarra, sin perjuicio de la unidad constitucional de la Monarquía". Esakune esanguratsu honetatik aurrera, Foru-abolizioa gero ta hurbilago zegoen.

Aurreko hamarkadetan, Foruak ezereztatuak eta berriztatuak izan ziren behin baino gehiagotan, baina prozesu abolitorioa benetan 1.839.enetik aurrera gorpuztu zen. Urriko Legeari, Azaroan, Erret Dekreto batek jarraitu zion, zeinak Sistema Foraleko sakoneko aldaketak suposatzen zituen. Arabako, Bizkaiko eta Gipuzkoako Foru Aldundiek, guzti honi aurre egitea erabaki zuten, baina Nafarroakoak -1.839.ean "foral" izatetik, "probintziala" izatera igaro zen- Dekretoa onartzea eta Nafar Foruaren aldaketa bat egitea erabaki zuen. Une honetan hasi zen Euskal Herriko banaketa instituzionala.

Madrileri lotuak zeuden Nafar sektoreek, beren eritzia inposatu zuten. Donostiako Udaletxeak, interes burgesak defendatzeko, Espainiarekin erabateko bateratze baten aldekoa, Nafarroan integratzea eskatu zuen.

1.841. eko Lege Paktatuaren bidez, Nafarroa, probintzia arrunt bat bihurtu zen: Militar Gobernua eta Justizia, Estatuko Jurisdiziora pasatu ziren, mobilizazio militarra izatekotan, Nafarroak ekarri behar zuen kupoa erabaki zen, baita Estatu-Ogasunari eman behar zion diru-kopurua, aduanak, behin betirako Pirinioetan kokatu ziren...eta izaera fiskala eta administratiboa zituzten abantaila batzuk. Guzti honek, foru-abolizioa onartzeko, hain otzan izan zen gizarte-klasearen aberasketa erraztu zuen.

1.876. eko, Uztailaren Lege abolitzailea indarrean ipini zenean, Arabak, Bizkaiak eta Gipuzkoak, beren Foruen zati haundi bat mantendu zuten. Hauek, 1.842.ean, Esparterok abolitu zituen, baina "Moderatuek", 1.844.ean berrezarri zituzten, aduanei eta foru-baimenari zegozkiena salbu. 1.844.etik-1.876.era, talde menperatzaileen planteamenduek, karlistengandik, Espainian baldintzarik gabe sartzeko aldekoengana, "foruzale" dei genezakeen joera batetan bat egin zuten. Talde hauek, Probintzia Baskongadetan indarrean izan ziren Ekonomi-Itunak (eta Lege Paktatuaren arauera, Nafarroan zegoen Ekonomi Hitzarmenaren antzeko funtsa zutenak), izan zituzten. Funtsean, Estatuk utzitako zerga batzuen bilketan onarritzen ziren. Institutioak kontrolatzen zituzten oligarkek, zeharkako zergak bortizki kargatu zituzten, jabetzaren eta industriaren gainekoak askoz moderatuagoak ziren bitartean, azpiegiturazko gastuek, industriari onerakoak ziren, hobekuntza sozialak ia ia ez ziren kontutan hartzen...

15.-INDUSTRIALIZAZIOA.-

Lehenengo Karlistada bukatu ondoren, Euskal Ekonomian inflexio-puntu indartsu bat sortu zen, Bizkaian eta Gipuzkoan gertatu zen eraldaketa industrialak bultzatuta. Hori izan zen, gure Herrian Iraultza Industrialaren ezarpenaren hasiera.

Erabat antiherritar zen Ebrorainoko aduanen lekualdaketak bultzaturiko prozesuaren bidez, Hegoalde, espainiar merkatuan sartu zen eta euskal produktuak, beraz, oso babestuta zegoen merkatu batean.

Deslotze hau gertatu zenean, gure Herrian zegoen egoera historikoa, ezinbestez aztertu behar dugun. Alde batetik, Munduko Ekonomia, egoera zabalkor baten zegoen, zeinak industri berriak bultzatzen zituen. Bestetik, orduan, etsai adizkidezinezko bik, instituzioak kontrolatzen zituen nekazaritzako oligarkiak eta burguesia liberalak, isilbidezko itun bat sinatu zuten. Foruak, praktikan, autonomia fiskal batera murriztuak geratu ziren. Burgesia liberalak, instituzioetan sartzea lortu zuen, antiforalismo amorraturik izatetik, nolabaiteko izaera fuerista izatera igaro zen. Antzinako nekazaritzako oligarkiak, Foruen murrizketa onartu zuen eta ahal den neurrian, bere boterea mantentzeko paratu zen.

Foru Aldundietako gaitasun fiskala, kapital metaketa errazteko erabili zuen Oligarkia Probintzial berri bat jaio zen, zeharkako zergak kargatuz eta industriari zegozkion zergak, ahalik eta

gehienen leunduz. Euskal Foru Aldundiak, azpiegiturak sortzen nabarmendu ziren (ibilbideak, garraioak, kaiak etab.).

1.842.etik aurrera, industria berriak agertzen dira Bizkaian eta Gipuzkoan, funtsean, espainar merkaturako beren ekoizpena zuzenduz, 60ko hamarkadara arte. Hemendik aurrera, bizkaitar industria, nazioarteko mekatura norabidatu zen, gipuzkoarrak espainar merkatuari lotuta jarraitu zuen bitartean.

Gipuzkoan, lantegien kopurua mendearen bukaera arte hazi zen, kontsumitzeko ahalmen motzak eta espainar merkatuaren nekazaritzako izaerak murriztuta zegoen. Horregatik, gipuzkoar industria, eskala-ekonomia baxuetara kondenatuta geratu zen, bai eta atzerapen teknikora eta elkarlehia eskasera. Hori dela eta, kontsumorako ekoizpena nagusitu zen, (ehungintza, papergintza, kimikagintza, elikagintza, burdingintza, portzelana...).XX. mendearen hasieran, nekazaritzako populazioa nagusi zela esan behar da. Kapitalak, hain babestuta zegoen merkatuak erakarriak ziren, herritar ospetsuek, eta Europako kapitalistek ipinita.

Zonalde industrialen hazkundea ezohikoa izan zen, Bizkaian eman zen intentsitaterik eta kaosik gabe. Mendearen bukaera arte, gutxienez, laneskuaren iturria, bertako jendea izan zen. Horrexegatik, zonalde industrialak, era konpensaturik hazi zen, etorkinen etorrera masiborik gertatu gabe. Honek, zatiketa soziala eta hazkunde demografikoaren izugarrizko prozesuan eman diren aurkaketak, leundu zituen, bertako egitura ideologiko-kulturala mantentzea bermatu zuen, eta tradiziozko izaera paternalista industriari sartzeari erraztu zuen, langile kontzientziaren jaiotza ostopatzeko bitartean.

Hau guztiagatik, erraz ulertzen da, Gipuzkoako Industriaren tamainua, posibleak eta kapital-metaketa, Bizkaikoak baino azkoz txikiagoak zirela. Gipuzkoako Industriari boterea eta eragipen, probintziara mugatuak ziren.

Mendearen bukaeran, baita ere, hasi zen somatzen Gipuzkoan, Bizkaiko Industriaren hedapeneren eragina. Gipuzkoako Bankua, kapital bizkaitarraz jaio zen, metalgintza hedatzen zen siderurgia bizkaitararen gerizpean eta kapital bizkaitarra, papera eta argi indarra bezalako sektoreetan sartzen zen. Baina eredu gipuzkoarrak ba zituen bere funtsezko egitura.

Bizkaian, altzairuaren ekoizpenerako Bessemer Sistemaren aurkikuntzak, erabateko eragina izan zuen. Fosforik gabeko mineralak behar zituen, Bizkaian ugari zeuden "hematites" izenekoak.

Ingelesak, frantsesak eta belgiarrek egiten zuten mineral honen eskaerak, esportazio handiak bermatu zituen, 60.hamarkadan. Hauek, untzigintza areagotu zuten eta Nerbioko itsasadarrean, burdingintza indartsu baten sorketa. Bizkaiko burdingintzaren lehiakortasunak, kaiaren eta meategien hurbiltasuna eta esportaturiko mineralen truke, ingeles ikatzaren lorturiko salneurri ona, zituen oinarritzat.

Kapital-metaketa, Euskal Industriak orduan zuen dimentsiorako, izugarria izan zen. Zati bat, lurralde inportatzaileetara itzuli zen eta gainontzekoa, Bizkaiko ekonomian eta gizartean, arineketan hegemoniko bihurtu zen familien talde txiki baten eskuetan geratu zen. Honek, Estatuko finantz-erakunderik garrantzitsuenak sortu zituen eta, logikaz, erabakiak hartzeko Estatuko guneetan sartu zen.

Siemens eta Thomas Martin izeneko tekniken agerpenak, industrian, norabide-aldaketa bat eragin zuen. Metodo hauek, fosforik gabeko mineralak erabiltzen zuten, bizkaitar mineralaren eskaria gutxitu zen. Bizkaiko Burdingintzak, espainiar merkatura joanez, bere krisia konpondu zuen. Bestaldetik, arazo konpetenziala konpontzeko, enpresen baterakuntza hasi zen eta izaera monopolista zuen kartel siderurgiko baten sorketa. Aduana-babesa lortzeko, bizkaitar kapitalak, kataluniar kotoi-landarearekin bat egin zuen, Estatuaren aurrean, talde oligarkiko ahaltsu bat sortuz. Iharduera industrialak itsas adarrean bilduta, dimentsio handiko enpresak eta inmigrazioaren bidez asetuta behar izan zen esku lanaren izugarrizko eskaria, biztanleriaren garapen kaotiko eta azeleratuta, kutsadura, gainustiapenarekin batera, hauexek izan ziren Bizkaitar Industriaren ezaugarriak nabarmenenak. Istilu kulturalak -naturalak edo/ta eraginda-, sarritan agertzen ziren. Baina era horretan, langileen kontzientziaren sorketa eta langile-erakundearen garapena, erraztu ziren.

Baina bizkaitar eta gipuzkoa modeloek zer edo zer amankomun izan zuten: autonomia fiskala eta kapital-metaketa areagotzeko, esku lanaren ustiaketa.

16.-INDUSTRIALIZAZIOA, GIZARTE ETA POLITIKA.-

Logikaz, galgarik gabeko eta kaotikoa izan zen garapen industrial bizkaitarrak, gure Historian eragin handia izango zuten aurkaketa sozial gogorrek sortu zituen. Orduan, nabarmentzen ziren gizarte-taldeak huexek ziren:

- Oligarkia burgesa, espainolista, espainolistazaile, jauntxokeriaz beteta eta ustela, Bizkaian Estatuko aparatua kontrolatzen duena.

- Espainolista ez zen burgesia, politika eta ekonomi mailan, beti borrokan Oligarkia indartsuarekin.

- Bertako herritar klaseak (nekazariak, artisauak, arrantzaleak...), Iraultza Industrialak sorturiko ustiapen modu berriak eta bere ohiko bizimoduaren krisia sufritzen dutenak.

- Etorkinak, kapitalak exijitzen zuen esku lan merkea, ustiapen basati jasaten dutenak. Bilbon, 1.900.ean, 25 urte baino gehiagoko gizonen %45a, Euskal Herritik at jaioa zen.

- Textuinguru historiko honetan sortu ziren PSOE eta PNV, sozialismoa eta nazionalismoa.

Gizarte-klase berrien sorketa azeleratuta, PSOEren jaiotza eta bere hedapen errazaren giro aproposa sortu zuen. Gainustiatua, deustraitua eta laidatua zegoen jendetzak, erraz egin zuen topo

sozialismoarekin, batez ere, 1.890.ean eta 1.910.ean ,meatze-industrian eginiko greben arrakasta kontutan hartzen badugu.

Logikoa denez, beste lurralde batzuetan, PSOE-ren eta bere sindikatu UGT-ren hedapena eta garapen industrialarena, antzekoak izan ziren. Gipuzkoan, ahulagoa izan zen -bere gunea Eibar izanik- eta hala Araban nola Nafarroan, bere presentzia nimiñoa izan zen, eta ia nulua nekazaritzako zonaldeetan.

POSE-ri dagokionez, bere hasierako egitasmoak -aldaketa sozialerako- agudo difuminatu ziren. Nabarmentzekoa zen, bere harreman onak Oligakiaren sektore batekin, Primo de Riveraren Diktadurarekin elkarlanean aritzera eraman zuen marko burgesera egokitzea.

Nazional auziari dagokionez, hasiera-hasieratik, bere jarrera erabat antieuskalduna izan zen (“euskal nazionalismoa, unibertsalismo sozialistaren aurkakoa da”, “aberri unibertsalaren sorketaren esperoan, Euskal Herriak, Espainiarekin batzen zituen lokarriak indartu behar ditu”)

Ildo honi jarraituz, euskara atzerakoitzat hartu zuen...baina 1.901.enetik aurrera, euskara, propaganda egiteko erabili zuen. Euskal eta katalan nazionalismoen sorketa, klase langile, bere benetako helburuetatik okerbidetzeko azpijoko bat balitz bezala definitu zuen...Polonia eta Austriaren independentzia eta espainiar nazionalismo inperialista defendatzen zituen bitartean.

Espainiar Oligarkiak behar zuen paper espainolistazailea, herritar klaseen artean, PSOE-k garatu zuen eta, zio elektoralistengatik, bertakoen eta etorkinen arteko aurkaketa hau sustatu zuen. Garai hartan, PNV-ren politika, aurkaketa areagotu zuen. PSOE-k etorkinengandik “edaten” zuen, PNV-k, bertakoengandik.

XIX. Mendearen bukaeran, batez ere, Bizkaian, abertzalismoa, mami eskaseko foruzaletasun batean oinarritzen zela, egiaztatu behar da. Sabino Aranak, ideologia apurtzaile bat garatu zuen. 1.839.eko foru-abolizioa gertatu baino lehen, Euskal Probintziak, independente eta burujabeak izan ziren, horregatik, Bizkaiko independentzia helburutzat izango zuen mugimendu politiko baten beharra aldarrikatu zuen. Karlisten lema, “Jaungoikoa eta Foruak”, “Jaungoikoa eta Lege-Zarra” leman bihurtu zuen.Lema honek, aranismoaren funtzesko bi oinarriak laburbiltzen ditu: Alde batetik, erlijioa. Sabinok, nazionalismoaren helburu gorena, euskaldunen kristautzea zela esan zuen. Bestetik, helburu politikoa, “Lege-Zarra” adierazpenak batzen du, galduriko burujabetasuna zeharka aipatuz. Sabinorentzat, naziotasun guztien osagarriak, bost dira: Enda, Hizkuntza, Gobernu eta Legeak, Izaera eta Usadioak eta Nortasun Juridikoa. Garrantzitsuena, Sabinorentzat, arraza da. Hizkuntza eta Lurraldetasuna, bigarren mailakoak dira. Euskal Herriaren ezaugarri desberdintazaileak azpimarratu zituen, batez ere etorkin jendetzarekikoak (“inbasio maketoa”). Arana eta bere jarraitzaileentzat, etorkinak, euskal nortasunaren suntsitzaileak ziren. Estatu-eredu bezala, Euskal Konfederazio bat defendatzen zuen, zeinari, askatasun osoz, Euskal zazpi Probintziak gehituko

litzaizkiokeen, bakoitzak bere independentzia mantenduz. Ikuskera honek, euskararen batasunaren errefusapena eta euskalkien indarketa suposatuko zituen.

Sabino Arana, ikuspegi historiko batez irakurri behar dela azpimarratzea, beharrezkoa da, deskalifikazio topikoetan ez erortzeko eta bere ekarpen positiboak ulertzera ailegatzeko. Hauek, teoria nazionalista baten sorrera baimendu zuten, eta denbora igaro ahala, arlo guztietan, Euskal Herrirentzako Askatasunaren etorkizun bat lortzeko baliogarria den bilbadura ideologiko aurrerakoi bat edukitzea.

Ikurrina, Sabinok berak asmatu zuen, 1.933.ean, PNV-k bereganatu zuen, eta 1.936.ean, Euskadiko Gobernuak. Euskadi kontzeptua, ere, ideia aranista izan zen.

Arlo sozialari dagokionez, langileen ustiapena, bidegabekotzat hartzen du, baina burgesiari, paper babesgarri bat ematen dio. Zera galdetu zion bere buruari : "zergatik euskal langileak euren artean ez dira elkartzten -"maketoak" kenduta- burgesiaren menderaketa despotikoaren aurka borrokatzeko?". Ikuspegi honetatik, 1.911.ean, "Solidaridad de Obreros Vascos", geroago, ELA-STV sortu zen.

Endaren eta usadioen gardentasunarekiko itsumenak, euskal nekazaritzako mundua idealizatzea eraman zuen, baserriaren harreman eredia, hirira eramatea helburua izanik.

Sabino Aranaren antiinperialismoa, nabarmentzekoa izan zen eta Sabino - espainiar nazionalismoa amorraturik zebilen garai batean- Kuban, Filipinetan eta Marrokon, Espainiar Gobernuak zeraman politika salatzea eraman zuen. Honek, espetxeratzea suposatu zion.

Sabinoren tesiak, hiritar sektoreetan, laster hedatu ziren, Batez ere, Bilbon, errepresioa izan arren. "Bizkaitarra" egunkaria, 1.893.ean sortu zen, 1.894.ean, "Euskeldun Batzokiya", 1.895.ean, Bizkai Buru Batzarra eta 1.897.ean, PNV alderdia. 1.898.ean, Sabino Arana diputatu probintziala hautatua izan zen, 4.000 boto baino gehiago eskuratuz...

1.903.ean Sabino hil zen. PNV zabaltzen hasi zen, 1.911.ean Euskadi Buru Batzarra sortu zen, eta SOV sindikatua, zeinak 1.935. inguruan izaera aurrerakoiago, langileago eta klasistago bat barneratu zuen. Errepublikaren azken garaian, bere ezarketa maila, Gipuzkoan, indartsua da, Bizkaian, gehiago, eta ahulagoa Nafarroan eta Araban.

PNVk izandako bilakaeran, bi aspektu nabarmendu behar dira: alde batetik, gizarte talde desberdinak batzea helburutzat duen klasearteko izaera, baina burgesiaren taldek zuzenduriko harreman paternalisten eremuan.

Bestetik, -esandakoaren ondorioa- "status"-en defentsa (Lege eta "ordena", erlijioa, usadio "onak", antisozialismoa...). Oreka soziala, SOV sindikatuak bermatzen du eta politikoa, "marko orekatu" bat bermatzen duten itunen bidez lortzen da.

XX. mendearen lehenengo hamarkadetan, arlo kulturalean eginiko lana nabarmendu behar da, zeinari esker, euskal kultura eta sentimendua berpiztu ziren.

1.930. ean, ANV alderdia sortu zen, eskerreko jarreetara hurbil dauden planteamenduez (akonfesionaltasuna, etorkinen aldeko jarrera, hizkuntzaren batasuna...). Hala eta guztiz, jendetza-alderdi bat izaten saiatu zenean, porrot egin zuen.